

Ανάρτηση 6^ηΗ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥΣτο έργο ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Η πλατωνική Αλληγορία του Σπηλαίου αποκρυπτογραφείται από τον ίδιο τον Πλάτωνα, και αλλού, άμεσα πάντως από το βιβλίο Z (517a8) του έργου και κάτω. Μετά από αυτό ο λόγος επανέρχεται στην ημιεπεξεργασμένη νωρίτερα παράσταση της γραμμής και συνεχίζει τη διαίρεσή της. Για να επιχειρήσουμε όμως, όπως ορισμένοι μελετητές, να συσχετίσουμε τα στοιχεία της αλληγορίας με την παράσταση της τεμνόμενης γραμμής ή με τις βαθμίδες της πλατωνικής γνωσιολογίας, κάτι όχι τόσο απαραίτητο, χρειάζεται να προσεχθούν ιδιαίτερα τα εξής:

Στην αλληγορία οι καταστάσεις που διακρίνουμε είναι τρεις.

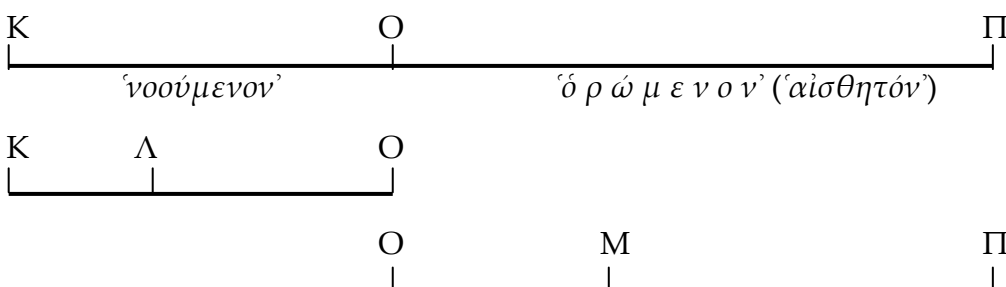
- Η φανταστική υπόγεια οίκηση των δεσμοτών στο σπήλαιο. (A)
- Η σωματική εμπειρία των ανθρώπων που ζουν και κινούνται πάνω στη γη. (B)
- Η ανύψωση της διάνοιας στη νοερή πραγματικότητα του κόσμου των ιδεών. (Γ)

Στην πλατωνική γνωσιολογία διακρίνονται κατ' αρχήν δύο καταστάσεις, γνώση και άγνοια, και εισάγεται μεταξύ τους ένα τρίτο στοιχείο ενδιάμεσο –ούτε γνώση ούτε άγνοια– η δόξα (βιβλίο E 476a–480a). Η δόξα αντιστοιχεί στα αίσθητά, τα σωματικά όντα (B), η γνώση (ἐπιστήμη) στα νοητά 'εἶδη', δηλ. στις ιδέες, που είναι, για τον Πλάτωνα, τα πραγματικά, τα ὄντως ὄντα (Γ). Η άγνοια αντιστοιχεί στο τίποτα, δηλαδή στα ανύπαρκτα, στο μὴ ὄν. Αλλά ο Πλάτων δεν συσχετίζει την κατάσταση των δεσμοτών (A) με άγνοια. Ως εδώ δεν υπάρχει λοιπόν αντιστοιχία.

Η παράσταση της γραμμής εξάλλου, ας μη το παραβλέψουμε, αρχίζει επίσης από νωρίς, από το βιβλίο S της Πολιτείας (509d–511e). Ήδη εκεί γίνεται μια πρώτη διαίρεση της ευθείας γραμμής σε δύο και ακολουθεί στη συνέχεια νέα διαίρεση σε τέσσερα ευθύγραμμα τμήματα. Είναι φανερό πως εδώ πάλι αντιστοιχία εμφανής με τις τρεις καταστάσεις (A, B, Γ) της αλληγορίας κατ' αρχήν δεν υπάρχει.

Θα χρειαστεί από εκεί να γυρίσουμε πάλι στο Z και να προχωρήσουμε αρκετά πιο πέρα, συγκεκριμένα στο 533d–534a. Εκεί συμπληρώνεται η διαίρεση της γραμμής σε δύο άνισα τμήματα, ενώ διαιρούνται και τα δύο αυτά τμήματά της, καθένα σε δύο υποτμήματα, επίσης άνισα, με ίδιες αναλογίες μεταξύ τους όπως τα αρχικά δύο τμήματα της γραμμής· έτσι η διαβάθμιση της γνωσιολογικής κλίμακας ολοκληρώνεται.

Ας παραστήσουμε το σχήμα σύμφωνα με την κατασκευή του, όπως αυτή περιγράφεται από τον πλατωνικό Σωκράτη στο κείμενο: είναι μια ευθεία γραμμή, έστω η ΚΠ, που τέμνεται σε δύο άνισα τμήματα, τα ΚΟ και ΟΠ.

Και ας προσέξουμε τις αναλογίες, όπως τις θέτει ο Πλάτων (ως Σωκράτης) :

Τα (ΚΟ) και (ΟΠ) είναι τα δύο άνισα τμήματα της ευθείας ΚΠ. Άνισα και ανάλογα προς αυτά είναι τα δύο υποτμήματα του (ΚΟ), τα (ΚΛ) και (ΛΟ). Επίσης άνισα και με την ίδια αναλογία μεταξύ τους είναι και τα (ΟΜ) και (ΜΠ), που είναι τα δύο υποτμήματα του άλλου τμήματος της ευθείας ΚΠ, δηλ. του (ΟΠ).

Ο Πλάτων πράγματι θέλει να έχει το (ΜΠ) προς το (ΟΜ) την ίδια σχέση αναλογίας που έχει το (ΟΠ) προς το (ΚΟ)· και θέλει επίσης να έχει το (ΛΟ) προς το (ΚΛ) την ίδια πάλι σχέση αναλογίας που έχει το (ΟΠ) προς το (ΚΟ). Να το γράψουμε και κατά τον τρόπο των μαθηματικών, με κλάσματα:

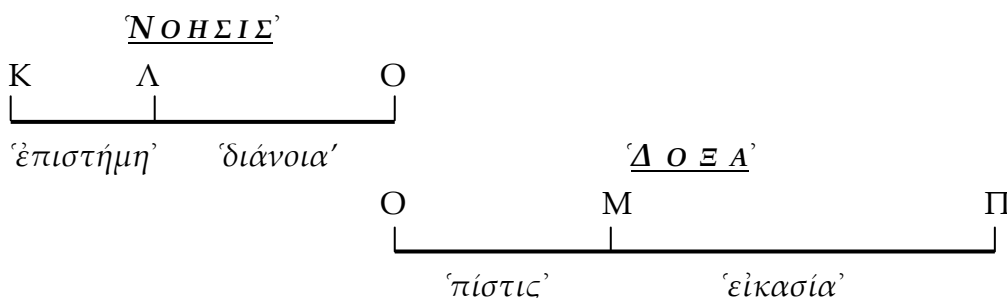
$$\frac{ΜΠ}{ΟΜ} = \frac{ΟΠ}{ΚΟ} \text{ και } \frac{ΛΟ}{ΚΛ} = \frac{ΟΠ}{ΚΟ} . \text{ Οπότε είναι και}$$

$$\frac{ΜΠ}{ΟΜ} = \frac{ΛΟ}{ΚΛ} .$$

Αφού δηλαδή τα κλάσματα $\frac{ΜΠ}{ΟΜ}$ και $\frac{ΛΟ}{ΚΛ}$ είναι και τα δύο ίσα προς το ίδιο τρίτο κλάσμα, το $\frac{ΟΠ}{ΚΟ}$, θα είναι άρα και μεταξύ τους ίσα.

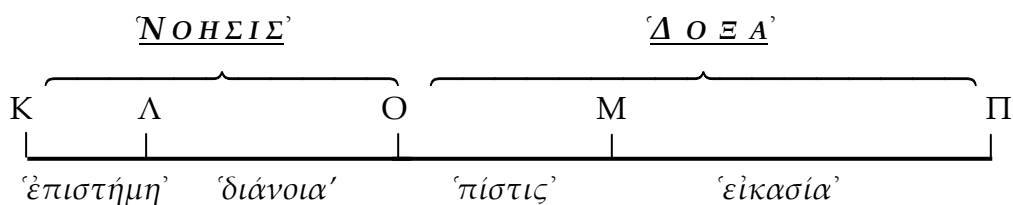
Ο Πλάτων χρησιμοποιεί, όπως βλέπουμε, γεωμετρικές παραστάσεις –γραμμή (ενν. ευθεία) και τμήματα γραμμής (ευθύγραμμα τμήματα)– και εκφράζεται με μαθηματική ορολογία. Το ίδιο κάνει πολύ πιο συστηματικά και σε επόμενο σημείο τού κειμένου (533e8–534a1) με αλληπάλληλες διατυπώσεις όπως αυτή εδώ: *ὅ,τι {ενν. ἐστίν} οὐσία πρὸς γένεσιν, {ενν. τοῦτο} νόησιν <καλεῖν> πρὸς ἐπιστήμην* και παρόμοιες άλλες. Η έκφραση *πρὸς + αιτ.* σημαίνει σχέση και όλη η διατύπωση *ὅ,τι ...* δηλώνει ισότητα σχέσεων, άρα αναλογία. Όμως οι χαρακτηρισμοί τού Πλάτωνα για τα τμήματα και τις σχέσεις τους δεν αναφέρονται σε μεγέθη και σε σχέσεις μεταξύ μεγεθών. Άλλο είναι το νόημά τους. Ας παρακολουθήσουμε πιο ειδικά την παράσταση της τετμημένης γραμμής, ώστε να γίνει φανερό τι αντιπροσωπεύουν τα τμήματα και υποτμήματά της.

Το ένα από τα δύο τμήματα της αρχικής διαίρεσης, το ΚΟ, αναφέρεται στα *ἵνοητὰ* και αντιπροσωπεύει αυτό που ο Πλάτων ονόμασε συνολικά πιο πάνω το *ἵνοούμενον* (βιβλ. **ς** 509d8), ενώ το άλλο, το ΟΠ, αναφέρεται στα *ὀράτὰ* δηλαδή τα *αἰσθητὰ*, και αντιπροσωπεύει συνολικά το *ὀρώμενον*. Πιο κάτω (534a2) ο Πλάτων ονομάζει και αλλιώς τα δύο αυτά τμήματα: *ἵνοησιν* το πρώτο, *δόξαν* το δεύτερο. Δίνει επίσης ονομασίες και στα υποτμήματα των τμημάτων τής γραμμής (τις υποδιαίρεσεις των τμημάτων) με τη σειρά ως εξής: *ἐπιστήμη*, *διάνοια*, *πίστις*, *εἰκασία*. Και εντάσσει τα δύο πρώτα μαζί (*συναμφότερα*) στην περιοχή που έχει χαρακτηρίσει *ἵνοησιν* και τα άλλα δύο, τα δεύτερα (*συναμφότερα* πάλι), στην περιοχή που έχει ονομάσει *δόξαν*.

Αν μελετηθούν παράλληλα οι δύο περιγραφές τής γραμμής και των τμημάτων και υποτμημάτων της, η μία στο τέλος τού βιβλίου **ς**, 509d–511e, και η άλλη μετά την ανάπτυξη της αλληγορίας τού σπηλαίου, στο βιβλίο **ζ**, 533d–534a, θα προκύψει μέσα από τον συνδυασμό τους η ολοκληρωμένη ιεράρχηση της γνωστικής κλίμακας· αυτή καλύπτει δύο ζώνες: *ἵνοούμενον* και *ὀρώμενον* (ή, αλλιώς, *ἵνοησιν* και *δόξαν*) και εκτείνεται σε τέσσερις βαθμίδες (*ἐπιστήμην*, *διάνοιαν*, *πίστιν* και *εἰκασίαν*). Ως εδώ οι διακρίσεις παραμένουν (δύο ή, δύο επί δύο,) τέσσερις.

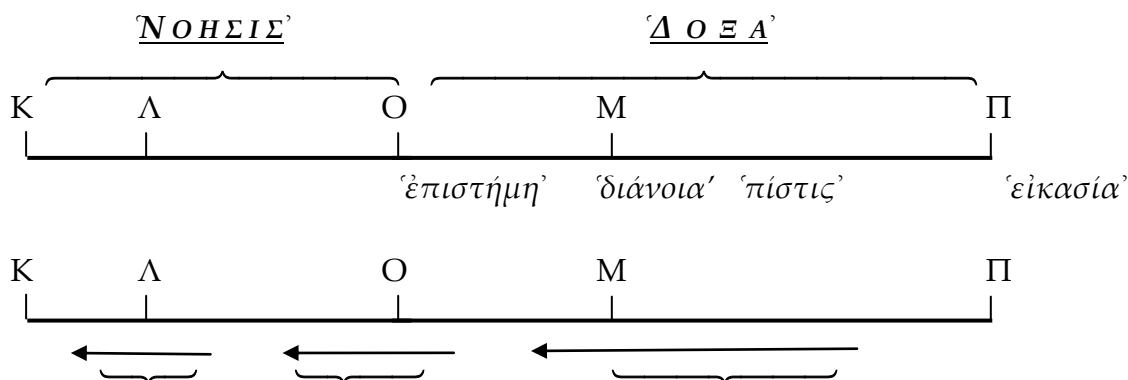
Δεν φαίνεται να αντιστοιχούν με τρεις, όπως είναι τρεις οι καταστάσεις Α, Β και Γ τής αλληγορίας.

Ταυτόχρονα όμως παρέχεται ήδη και μια βάση για την αντιστοίχιση βαθμίδων τής γνωστικής κλίμακας κατά ορθόν τρόπο με τις τρεις καταστάσεις τής αλληγορίας. Αρκεί να προσέξουμε από πιο κοντά το πλατωνικό κείμενο – να εργαστούμε κειμενοκεντρικά. Γιατί το ίδιο το κείμενο μας παρέχει κατάλληλα στηρίγματα γι' αυτόν το σκοπό. Από την παραστατική αναφορά στις διάφορες μεθόδους που είναι πρόσφορες για καθένα από τα διάφορα είδη γνώσης και στους τρόπους με τους οποίους τις εφαρμόζουν όσοι αντίστοιχα μετέχουν σ' αυτά (π.χ. **§** 510d-511c), γίνεται σαφές ότι το νόημα αυτών των κατασκευών, παρά τις μετρικές τους αναλογίες, δεν είναι ποσοτικό. Είναι ποιοτικό – αξιολογικό. Οι αναλογίες και οι διαβαθμίσεις τής γραμμής και των τμημάτων της δεν αναφέρονται σε μετρικές σχέσεις μεγεθών, αλλά στο περιεχόμενο, στην αξία και στο ποιόν των διαφόρων γνωστικών βαθμίδων. Οι διάφορες μορφές γνώσης κλιμακώνονται, ενώ παράλληλα και οι μετέχοντες σε καθεμιά από τις μορφές της ιεραρχούνται σε επίπεδα με κριτήριο την καταλληλότητα των μεθόδων που διαθέτουν για προσέγγιση και μετοχή στην καθαρή γνώση.

Έτσι έχουμε πια –όχι μια γραμμή χωρισμένη σε τμήματα, αλλά– μία κλίμακα από ιεραρχημένα επίπεδα. Και σε κάθε κλίμακα υπάρχει φυσικά κίνηση, κίνηση άνω και κίνηση κάτω. Αλλά η ροπή τής πλατωνικής δεοντολογίας είναι πάντα προς τα άνω. Η γνώση, πλατωνικά μιλώντας, αποτελεί δοκιμασία ζωής, επιλογή 'βίου' και άσκηση. Όσοι μετέχουν σ' αυτή, αποκτούν την έφεση να κινούνται από επίπεδο σε επίπεδο, να τείνουν ολοένα προς τα άνω.

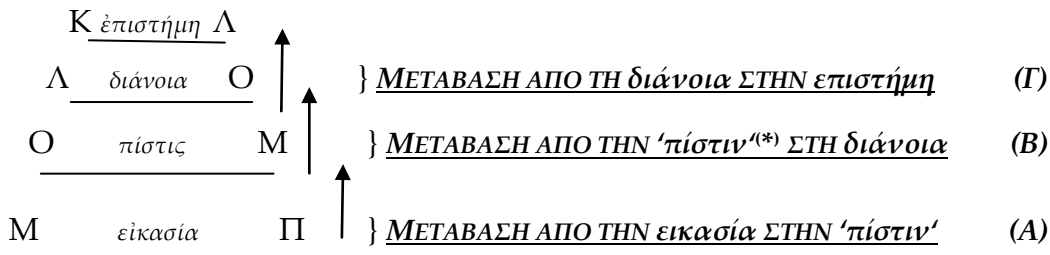
Το σχήμα τής γραμμής μόνο του δεν δηλώνει κίνηση. Δίχως την εικονοποίηση τής αλληγορίας τού σπηλαίου θα ήταν ένα σχήμα στατικό. Ό, τι του λείπει άρα του το προσθέτει η αλληγορία. Φαίνεται αυτό και από τη θέση που η αλληγορία κατέχει στο κείμενό. Είδαμε ότι η κατασκευή τού σχήματος της τεμνόμενης γραμμής αρχίζει από το βιβλίο **§** της *Πολιτείας*, ακριβώς πριν από την παρουσίαση της εικόνας τού σπηλαίου και εκεί διακόπτεται για να συνεχιστεί πολύ πιο πέρα, στο βιβλίο **Ζ**. Η αλληγορική εικόνα τού σπηλαίου παρεμβάλλεται ανάμεσα στη σχηματική κατασκευή και τη διακόπτει. Όταν η αλληγορική εικονοποιία τελειώνει και επιχειρείται μια πρώτη αποκρυπτογράφηση της σημασίας της από τον Πλάτωνα, τότε πια η κατασκευαστική διαδικασία συνεχίζεται και ολοκληρώνεται. Η αλληγορία έδωσε κίνηση και ζωή στη σχηματικά ιεραρχημένη κλίμακα – της απέδωσε ακριβώς το νόημά της.

Σημασία έχουν τώρα –όχι πια τα τέσσερα διαστήματα, αλλά– οι μεταβάσεις από το ένα διάστημα στο άλλο, που είναι φυσικά τρεις.

Αν διαρρυθμίσουμε μάλιστα την παραλλαγή αυτή σε κατακόρυφη διάταξη, σε σχήμα κλίμακας, θα έχουμε ένα πιο παραστατικό σχήμα τής ανόδου από επίπεδο σε επίπεδο, από τη θολή εικασία ως τη διανυγέστατη επιστήμη – το εξής:

ΟΙ ΑΝΑΒΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

(*) Κλείνω τη λέξη σε εισαγωγικά για να ξεχωρίζει από την πίστη με τη σημερινή έννοια, τη χριστιανική.

Αυτή, όπως φαίνεται, είναι η συνεισφορά της αλληγορίας: εισάγει στο άψυχο σχήμα κίνηση.

Εύκολα τώρα ο μετασχηματισμός τής τετμημένης γραμμής σε κατακόρυφη μορφή κλίμακας μας οδηγεί στην επιθυμητή αντιστοίχιση: οι 3 ανοδικές μεταβάσεις (Α), (Β), (Γ) διά μέσου τής κλίμακας αντιστοιχούν πιστά στις 3 καταστάσεις, (Α), (Β), (Γ), της αλληγορικής εικόνας. Και αντί για τις αναλογίες μεταξύ των τεσσάρων τμημάτων, που τις εκφράσαμε μαθηματικά ως ισότητες κλασμάτων με τέσσερις όρους εν όλω, ανά δύο για κάθε κλάσμα, είναι δυνατόν να δεχτούμε αναλογίες μεταξύ των τριών καταστάσεων, που θα εκφραστούν ως ισότητες κλασμάτων με τρεις όρους εν όλω, όπου ένας θα είναι ο μέσος όρος και θα έχει θέση σε δύο κλάσματα. Με χρήση δηλαδή τριών όρων, θα έχουμε την εξής συνεχή αναλογία:

$$A/B = B/\Gamma,$$

Όπου μέσος όρος είναι ο (Β). Η συμβολική αυτή παράσταση στη λεκτική της απόδοση σημαίνει:

ό,τι είναι για τους δεσμώτες τού σπηλαίου (Α) η προσπάθεια για άνοδο έξω στη γη και στο φως τού ήλιου (Β), ανάλογη για όλους όσοι ζουν στη γη κάτω από το φως τού ήλιου (Β) είναι η προσπάθεια για την άνοδο από την αισθητή γήινη ζωή στη νοερή θέα των ιδεών, την καθαρτό επιστήμη (Γ).

Μήπως σ' αυτή τη διατύπωση συγκεφαλαιώνεται ο λόγος, τον οποίο η αλληγορική εικονοποιΐα μάς μεταδίδει παραστατικά;

* * *

Τελικά μπορούμε να επιτύχουμε το ίδιο αποτέλεσμα και με πολύ πιο απλό τρόπο, κατευθείαν, χωρίς όλη αυτή τη μακρά και επίπονη περιδιάβαση – αλλά το μπορούμε βέβαια, μόνο αφού ήδη τη διεξήλθαμε. (Αλλιώς μπορεί και να μη διαβλέπαμε τέτοια δυνατότητα ή να μας έλειπε η βεβαιότητα ότι βαδίζουμε ορθά.):

Θα χρησιμοποιούσαμε τους τρεις όρους, που αντιπροσωπεύουν τις κλιμακωμένες τρεις καταστάσεις τής αλληγορίας τού σπηλαίου, και με αυτούς θα σχηματίζαμε την αναλογία των διαδοχικών μεταβάσεων από την κατάσταση των δεσμοτών (Α) στην κατάσταση της εμπειρικής ζωής των ανθρώπων στη γη (Β) και από την εμπειρική αυτή γήινη ζωή (Β) στον κλήρο των φωτισμένων με την επιστήμη και τις ιδέες (Γ). Θα εκφράζαμε και πάλι αυτή τη σχέση αναλογίας ως ισότητα κλασμάτων με τους ίδιους τρεις όρους:

$$A/B = B/\Gamma.$$

Σημ.: Για μια έννοια αναλογίας με τρεις όρους κάνει λόγο απλώς κάποιος από τους πανεπιστημιακούς μελετητές [ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ], αλλά δεν δίνει καμιά διαφωτιστική επεξήγηση πώς τη συσχετίζει με το κείμενο.)

Κ.Ν.Π. (Κ 28.12.2014)